

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ ВІД ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ

Ващишин Марія Ярославівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри соціального права*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Фундаментальними засадами усталеного міжнародного порядку є принципи мирного врегулювання міжнародних конфліктів і заборони застосування сили, поваги до державного суверенітету, прав та інтересів протилежної сторони, дотримання міжнародно-правових приписів та вимог справедливості. Однак усіма цими принципами міжнародного права знехтувала РФ, захоплюючи території суверенної України внаслідок неспровокованого вторгнення, руйнуючи все на своєму шляху, застосовуючи тактику «випаленої землі» у буквальному сенсі.

Особливістю правового статусу держави як суб'єкта міжнародних відносин є наявність у неї імунітету, який ґрунтується на загальному принципі міжнародного права «рівний над рівним не має влади і юрисдикції». Однак необхідною умовою дотримання цього принципу є взаємне визнання суверенітету держав, тож коли РФ заперечує суверенітет України та вчиняє щодо неї загарбницьку війну, жодних зобов'язань України поважати та дотримуватися суверенітету РФ немає. Водночас потрібно враховувати, що у цивілізованому світі відносини формуються у правовому полі, тому й реакція інших держав на агресію РФ повинна ґрунтуватися на нормах і принципах міжнародного права.

У основі сучасного підходу до розуміння причин, змісту та наслідків шкоди, завданої навколишньому природному середовищу внаслідок воєнних дій, повинен бути покладений фундаментальний принцип міжнародного права навколишнього середовища, окреслений у Конвенції ENMOD про заборону воєнного, чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. і Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р.

Принцип заборони воєнного використання засобів впливу на довкілля передбачає обов'язок держави при веденні воєнних дій дбати про «захист навколишнього середовища від значних, довготривалих і серйозних збитків» (ст. 55 Протоколу) і заборону використання

методів, чи засобів ведення війни, які мають на меті заподіяти, чи можуть заподіяти збитки навколишньому середовищу, а також свідоме управління «природними процесами – динамікою, складом чи структурою Землі, включаючи її біологічне різноманіття, літосферу, гідросферу і атмосферу, чи космічний простір» (ст. 2 Конвенції) з метою заподіяння збитків збройним силам противника, цивільному населенню держави-суперника, її містам, промисловості, сільському господарству, транспортним і комунікаційним мережам чи природним ресурсам.

Яскравим прикладом порушення Росією цих норм є влучання у дамбу Каховського водосховища та відкриття його шлюзів, що загрожує безпеці Запорізької АЕС, адже знижується рівень води в технологічній водоймі, що використовується для охолодження її реакторів, також виникає проблема зі зрощенням сільськогосподарських угідь та суттєвим скороченням рибних запасів, що за прогнозами експертів може сумарно складати до 2 тис тонн риби.

Вже тільки ці факти порушення ENMOD можуть слугувати підставою звернення України зі скаргою до Ради Безпеки ООН. Однак зараз в Радбезі ООН головує країна-агресор, яка до того ж має право вето на ухвалення усіх рішень цього органу. Крім того, будь-яка країна-учасниця ENMOD може скерувати Генеральному секретареві ООН офіційний запит про скликання Консультативного комітету експертів для з'ясування та оцінки фактичних обставин та ризиків для довкілля.

Низкою міжнародно-правових норм і принципів, зокрема, принципом 21 Стокгольмської декларації 1972 р., ст. 194 Конвенції ООН з морського права 1982 р., ст. 3 Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. і ст. 2 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища й розвитку 1992 р. передбачено обов'язок держав згідно Статуту ООН і принципів міжнародного права забезпечувати, щоби діяльність, яка здійснюється під їхньою юрисдикцією чи контролем, не завдавала збитків навколишньому середовищу інших держав чи районів, що знаходяться за межами національної юрисдикції.

У 1994 році Міжнародним Червоним Хрестом було інкорпоровано систему міжнародно-правових норм щодо охорони довкілля у збірник Керівних принципів для військових статутів та інструкцій з охорони навколишнього природного середовища в умовах збройних конфліктів. Генеральна Асамблея ООН у резолюції A/RES/49/50 «Десятиріччя міжнародного права ООН» рекомендувала державам враховувати ці Керівні принципи, позаяк національне законодавство є одним із основних засобів, що забезпечує реалізацію норм міжнародного гуманітарного права щодо охорони довкілля, використання природних

ресурсів та гарантування екологічної безпеки під час воєнних дій та збройних конфліктів.

У міжнародній судовій практиці сформувалася така позиція: «держави не позбавлені можливості використовувати своє право на самооборону відповідно до норм міжнародного права через існуючі зобов'язання щодо захисту навколишнього середовища. Однак держави зобов'язані брати екологічні міркування до уваги, оцінюючи, що є необхідним і пропорційним при досягненні законних воєнних цілей¹. Сучасні зміни до Лісового кодексу України від 24.02.23 р. щодо охорони державного кордону засвідчують пріоритет оборонних заходів нашої держави над природоохоронними.

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція 1992 р.), Конвенція про охорону й використання транскордонних водотоків і міжнародних озер та Протокол до цієї Конвенції з проблем води і здоров'я 1999 р. зобов'язують нашу державу інформувати інші держави про загрози транскордонного забруднення водотоків та морів від воєнної агресії РФ, спільно з ними розробляти план заходів щодо захисту цих водних об'єктів. Україна повинна використати потенціал та інструментарій цих Конвенцій для компенсації шкоди, заподіяної РФ забрудненням морського середовища Чорного моря у внутрішніх водах і територіальному морі України.

Для відшкодування екологічної шкоди, завданої територіям Смарагдової мережі, що охороняються відповідно до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція 1979 р.), може бути використаний механізм функціонування Постійного комітету Бернської конвенції та урегулювання суперечок Арбітражем, рішення якого є остаточним і має обов'язкову силу (ст. 18 Конвенції). Нещодавно, в грудні 2022 р. у Бернській Конвенції було обмежено участь Білорусі завдяки успішній роботі української делегації та заяві від України, підготовленій представниками МЗС, Міндовкілля та Постійного представництва України при ООН та інших міжнародних організаціях в Страсбурзі.

РФ створює перешкоди для повноцінної реалізації Азово-Чорноморської Рамсарської регіональної ініціативи у зв'язку з анексією Криму і прилеглих акваторій Чорного та Азовського морів, де зосереджена значна кількість водно-болотних угідь міжнародного значення, які включені до Списку бюро Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів 1971 р. У ст. 3 цієї

¹ Legality of the threat or use of nuclear weapons. Advisory opinion of the International Court of Justice, Report of Judgments, Advisory opinions and Order. № 8. July 1996. P. 242.

Конвенції передбачено обов'язок договірних сторін негайно інформувати Бюро, якщо екологічний характер водно-болотних угідь змінився в результаті технологічних подій.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. у ст. 6 передбачає зобов'язання кожної держави не допускати навмисного заподіяння прямої або опосередкованої шкоди культурній і природній спадщині, що знаходиться на території іншої держави-сторони цієї Конвенції. Україна, як сторона цієї Конвенції, має право звертатися до Комітету всесвітньої спадщини і залучати міжнародну підтримку для захисту національних культурних і природних цінностей, які свідомо знищуються країною-агресором.

Загалом міжнародні природоохоронні конвенції не містять уніфікованого підходу до відшкодування екологічної шкоди. Однак через зростання кількості інцидентів, що спричинили значне забруднення морського, прісноводного, повітряного середовища, окремі міжнародно-правові документи, зокрема, міжнародні конвенції про цивільну відповідальність, включили шкоду навколишньому середовищу окремим елементом відшкодування. Так, уперше екологічну складову шкоди було впроваджено в 1984 р. у Протоколі про зміну Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за забруднення моря нафтою 1969 р. Згадку про «екологічну» шкоду містить резолюція Ради Безпеки ООН № 687 про відповідальність Іраку за вторгнення в Кувейт 1991 р.² Практичне значення для України має також і те, що Компенсаційною Комісією ООН було застосовано методологію Оцінки еквівалентності природних середовищ існування (оселищ) Habitat Equivalency Analysis (HEA) для обчислення шкоди, заподіяної постраждалому природному середовищу від ведення бойових дій Іраком на території Кувейту.

Водночас варто констатувати низький рівень ефективності міжнародно-правових засобів у питаннях подолання збройних конфліктів та гарантій екологічної безпеки і охорони довкілля внаслідок бойових дій³. Існуючі організаційно-інституційні форми міждержавного співробітництва нездатні оперативно і ефективно реагувати на екологічні загрози від воєнної агресії РФ та дискредитували себе своєю бездіяльністю. Яскравим прикладом міжнародної неспроможності є толерування МАГАТЕ окупації російськими військовими Чорнобильської АЕС та спроби РФ від'єднати від енергосистеми

² Медведєва М. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища. К. : «Фенікс». 2012. С. 133.

³ Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в діяльності Збройних Сил України : навчальний посібник. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2015. С. 103.

України Запорізьку АЕС, яка зараз не функціонує та використовується як воєнна база.

Тому необхідно підготувати та надіслати Генеральному секретареві ООН офіційний запит про скликання Консультативного комітету експертів для оцінки екологічної шкоди, завданої Росією довкіллю України, та вимагати від міжнародних юрисдикційних органів її відшкодування країною-агресором у загальному пакеті репарацій.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-4>

ІНФОДЕМІЯ ЯК РІЗНОВИД ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ

Войтович Альона Олександрівна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національна академія Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Історія походження явища інфодемії, або епідемії дезінформації, дійсноцінна і складна. Воно має свої коріння в розвитку людської спільноти та засобів комунікації, а також впливів технології, соціальних мереж та культурних змін у суспільстві.

Перші ознаки інфодемії можна відслідкувати в історії людства. Наприклад, вірусні плакати та листівки, що містили неправдиву інформацію, були поширені під час пандемії віспи в XVIII столітті, коли вакцинація проти цієї хвороби тільки починала впроваджуватися. Однак з розвитком друкованих засобів масової комунікації, таких як газети, журнали та книги, можливість швидкої поширення дезінформації зростає значно.

З появою радіо та телебачення в XX столітті, вплив масових медіа на поширення інформації став ще більш значним. Пропаганда та маніпуляція інформацією використовувалися в політичних цілях, в тому числі під час світових війн та політичних криз.

З розвитком Інтернету і соціальних мереж у кінці XX – на початку XXI століття, дезінформація стала ще більш доступною і швидкою в поширенні. Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Instagram та інші, стали платформами, де можна було поширювати фейкові новини, знедолену інформацію та конспірологічні теорії.

Під час пандемії COVID-19, інфодемія стала особливо актуальною, коли багато хибної, маніпулятивної та непідтвердженої інформації було